

Szántó Anna

Beszédfeldolgozási folyamatok változásai a fejlesztés függvényében (Bóna Judit)

ELTE EÖTVÖS KIADÓ. BUDAPEST. 2017. 304 OLDAL

A beszédpercepció fejlesztésének fontossága az iskolába lépéskor

A Takács Etel Pedagógiai Alapítvány 2015-ben indította útjára kiadványsorozatát, amelyben a nevelés- és a nyelvtudomány területéhez kapcsolódó kiemelkedő doktori értekezéseket jelentet meg. E könyvsorozat tagjaként látott napvilágot Szántó Anna disszertációja is 2017-ben. A dolgozat egy nagyon fontos probléma megvilágítására vállalkozik: nagycsoportos óvodások és első osztályos kisiskolások beszédészlelési és beszédmegértési folyamatait vizsgálja egy 7 hónapos fejlesztés függvényében. A téma vizsgálatának jelentőségét az eredmények gyakorlati alkalmazhatósága adja: a szerző egy általa kidolgozott fejlesztés véghezvitele előtt és után méri fel a kutatásban részt vevő gyermekek percepció teljesítményét, az adatokat összeveti hasonló életkorú (a fejlesztésben részt nem vevő) kontrollcsoport gyermekeinek az adataival, és a fejlesztési tervet, a feladatokat is közli az értekezés mellékletében. Mind a nemzetközi, mind a hazai szakirodalomban rengeteg tanulmány született már a gyermekek beszédfeldolgozásáról, de ehhez hasonló, fejlesztést is tartalmazó vizsgálat még nem készült magyar vonatkozásban.

A könyv felépítése a kísérletes tudományos munkák kívánalmainak megfelelően a következő: szakirodalmi bevezetés, a kutatás céljainak és hipotéziseinek az ismertetése, a módszertan bemutatása, az eredmények ismertetése, következtetések, irodalomjegyzék, majd a mellékletek, amelyekben a vizsgálathoz használt tesztlapokon kívül magát a fejlesztési tervet is megismerhetjük. Ez utóbbi különösen hasznos lehet a vizsgált életkori csoporttal foglalkozó óvodapedagógusok és tanítók számára, hiszen hétről hétre megadja a fejlesztéshez használható/használandó pontos feladatokat.

A szakirodalmi háttérrel bemutatkozó bevezető fejezet jó szerkezetű, a tárgyalt témakörök alaposan körbejárják a probléma elméleti háttérét, és ismertetik a korábbi kutatások eredményeit. A fejezet a beszédfeldolgozás modelljeinek a bemutatásával indul, majd a szerző részletesen tárgyalja a hierarchikus beszédfeldolgozási modellt, amely a legáltalánosabban elfogadott modellje a beszédpercepciónak. Négy feldolgozási szintet különböztet meg: a hallás, az észlelés, a megértés és az értelmezés szintjét. Ezek mindegyikének ép működésére van szükség ahhoz, hogy a hallás utáni szövegértés megfelelő szintű legyen. A szerző részletesen bemutatja az egyes szintek működési

sajátosságait, illetve részfolyamatait. Kitér a beszédészlelést támogató részfolyamatokra (szeriális észlelés, beszédhang-differenciálás, transzformációs észlelés, ritmusészlelés és vizuális észlelés) és a rövid távú memória szerepére is a beszédfeldolgozásban.

Az ezt követő alfejezet azzal foglalkozik, hogy miként fejlődik a beszédpercepció az anyanyelv-elsajátítás során. Megismerhető a beszédpercepció életkori szintű működésének a jelentősége a tanulási folyamatokban, illetve az, hogy milyen megjelenési formái lehetnek a beszédészlelés és a beszédmegértés hibás működésének. A fejezet a beszédpercepció vizsgálatához használt tesztek (például LAPP szókincsvizsgálat, PPL, TROG-H) ismertetésével zárul.

A kutatás kérdéseinek, céljainak, hipotéziseinek a megfogalmazása adekvát, logikusan következik a szakirodalmi bevezetésben leírtakból. A fő kérdések a következők: „1. Hogyan alakul az írott nyelv elsajátításához szükséges, meghatározó beszédpercepció folyamatok teljesítményszintje egy évvel az iskolakezdést megelőzően, illetve az iskoláskor elején? 2. A két korcsoport beszédpercepció teljesítményét összevetve milyen különbségek tapasztalhatók? 3. Milyen mértékű és dinamikájú változás következik be a gyermekeknél a percepció teljesítményekben, különböző időtartamú fejlesztés hatására? 4. A fejlesztés volta befolyásolja-e, és ha igen, milyen mértékben, az iskolát kezdő gyermekek beszédpercepció teljesítményét?” (69).

A következő fejezet a kutatás módszertanát mutatja be. A részletes ismertetésből a témában nem jártas olvasó is pontosan megtudhatja, mit és hogyan vizsgálnak a GMP-diagnosztika altesztjei, hogyan oldható a feszültség a tesztelt gyermekeknél, illetve mik az elvárható sztenderd eredmények. A szerző a GMP-diagnosztika 14 altesztjét használta a vizsgálatához: a beszédészlelési részfolyamatok megítélésére szolgáló altesztek mellett a vizuális észlelést vizsgáló altesztet, a rövid távú verbális és vizuális memória tesztjeit, a szeriális észlelést vizsgáló altesztet, a szóaktiválási feladatot, a szövegértést és a mondatértést felmérő tesztet, illetve a beszédritmus észlelését, a beszédhang-differenciálást és a transzformációs észlelést vizsgáló alteszteket. Ezzel komplex képet kaphatott a beszédfeldolgozás minden részfolyamatának a működéséről.

A kötet 56 átlagos fejlettségű gyermek percepció eredményeit tárja fel, akik két életkori csoportból kerültek ki: nagycsoportos óvodások és első osztályos kisiskolások voltak. A tesztfelvétel két időpontban történt: a tanév elején és a tanév végén. A két időpont között mind az óvodás, mind a kisiskolás gyermekek fele célzott beszédpercepció fejlesztésben vett részt. A fejlesztést a könyv szerzője állította össze hétről hétre pontosan kidolgozva. A fejlesztési tervben szereplő feladatok a Gósy Mária és Imre Angéla által összeállított *Beszédpercepció fejlesztő modulok* című könyvből kerültek ki. A fejlesztési terv különlegessége az, hogy a korábbi egyéni fejlesztési tervektől eltérően nagyobb csoportban is alkalmazható eljárást mutat be. Az iskolások heti négyszer 5 percben az anyanyelvi órán, az óvodások heti ötször 15–20 percben óvodai foglalkozás keretében vettek részt a fejlesztésen. A fejlesztő foglalkozásokat minden esetben a gyermekek saját óvónői, illetve tanítónője vezették.

A következő nagy fejezetben az eredmények bemutatása szerepel. A fejezet felépítése logikus, az eredmények ismertetése dicséretesen részletes. Példáan szerkesztett táblázatok és ábrák segítik az olvasó tájékozódását, megértését. Különösen hasznos és mindenképpen kiemelő, hogy a szerző a mennyiségi mellett minőségi elemzéseket is végzett. Így nem pusztán számok, százalékok ismerhetők meg a gyermekek teljesítményéről, hanem az is, hogy egy-egy alteszten belül milyen konkrét példák okozták a legtöbb nehézséget az egyes csoportoknak. Például a beszédhang-differenciálásnál az időtartam megkülönböztetése vagy az észlelési részfeladatokban egyes szavak hibás felismerése.

A szerző négy szempontból mutatja be, veti össze a részfolyamatok vizsgálatakor kapott eredményeket. Először az első mérés időpontjában mért percepciók teljesítményt ismertet, részfolyamatonként hasonlítja össze az óvodások és a kisiskolások eredményeit. Már ezek az eredmények is felhívják a figyelmet arra, hogy a gyermekek teljesítménye szinte minden alteszten elmarad az elvárhatótól. Ha a beszédészlelés és a beszédmegértés részfolyamatainak az elmaradásai/zavarai nem rendeződnek spontán, akkor ezek megfelelő fejlesztése elengedhetetlen.

A következő alfejezet a fejlesztés hatását mutatja be az óvodások esetében. Ez azt jelenti, hogy a szerző összeveti mind a fejlesztett óvodások, mind a célzott fejlesztésben nem részesült óvodások elő- és utómérésekor kapott eredményeit. Ugyan mindkét csoportban jobb eredmények születtek az utóméréskor az előméréshez képest, és a két csoport teljesítménye között a tesztek többségében nem volt statisztikailag kimutatható eltérés, a fejlesztésben részesült csoport átlagértékei az utóméréskor magasabbak voltak, mint a fejlesztést nem kapott kontrollcsoporté. A fejlesztés fontosságát bizonyítja, hogy „a vizsgálati csoportban a gyermekek egységesebben fejlődtek, az egyéni különbségek mértéke az év végére csökkenő tendenciát mutatott” (137), a gyengébb teljesítményű gyermekek felzárkóztak a jobbakhoz. Ez a kontrollcsoportba tartozó gyermekekre nem volt igaz.

Az óvodásoké után a kisiskolások eredményeit sorakoztatja fel a szerző a fejlesztés függvényében. Ezek bemutatása a korábbi fejezethez hasonló struktúrában történik. A fejlesztésben részesült kisiskolások teljesítménye több alteszten is szignifikánsan nőtt az előméréshez képest, míg a kontrollgyermekek teljesítményéről ez nem mondható el.

Az eredményeket ismertető fejezet utolsó nagy alfejezetében összevetést olvashatunk a fejlesztő foglalkozásokon részt vett óvodások és a fejlesztésben nem részesült kisiskolások eredményeiről. Az összevetés fontos különbségekre hívja fel a figyelmet a két csoport között: a fejlesztésben részesült óvodások szignifikánsan jobban teljesítettek az iskolásoknál a szövegértési tesztben és a szótlálási feladatban. Több további alteszten (akusztikai-fonetikai észlelés, fonetikai észlelés, vizuális észlelés, beszédhang-differenciálás, mondatértés) is az óvodások mutattak jobb teljesítményt, még ha ez inkább csak tendenciaszerű és nem statisztikailag kimutatható különbség is volt.

A *Következtetések* fejezet részletes magyarázatot ad a kapott eredményekre. A hipotézisvizsgálaton és az összegzésen túl a szerző előremutató javaslatokat is tesz, illetve ismét felhívja a figyelmet a fejlesztés fontosságára. Emellett kitér arra is, hogy a beszédpercepciók fejlődésén túl milyen egyéb hozadékaik voltak a célzott fejlesztésnek: az óvónők beszámolója szerint a gyermekek egyre bátrabban beszéltek, gazdagabb lett a szókincsük, a kifejezőmódjuk. Az iskolásoknak könnyebbé vált

a szótagolás, a betű-hang megfeleltetés, a szavak hangokra bontása – az írás és az olvasás tanulása. A fejlesztést végző óvónők és a tanítónő beszámolóí szerint a gyermekek élvezték, játéknak tekintették a fejlesztő feladatokat. A szerző összegzőként megállapítja, hogy „fontos lenne minden óvodás gyermek percepció tesztelése, illetve szükség esetén a beszédpercepció célzott fejlesztése, lehetőség szerint hosszabb időtartamban, óvodás- és kisiskoláskorban, tipikus fejlődésű gyermekek esetében egyaránt” (179).

Az első két mellékletben a GMP-diagnosztika tesztlapját ismerhetjük meg, majd néhány gyermek kitöltött adatlapját. Így az olvasó egyrészt találkozhat a konkrét tesztfeladatokkal, másrészt betekintést nyer a teszt felvételének és értékelésének a pontos módszerébe.

Amint azt már korábban említettem, a mellékletben a fejlesztési feladatok is olvashatók. Ez rendkívül értékes része a könyvnek. A hétről hétre kidolgozott gyakorlatsor táblázatos formában is megtalálható. Külön fejlesztési terv készült az óvodásoknak, külön a kisiskolásoknak. Az egy-egy hétre tervezett feladatok öt típusból kerültek ki: összetett modulok (ide tartozik a szavak, a szóttagolt szavak, szókapcsolatok és mondatok ismétlése), modulelemek (például hangkeresés a szóban, szótagolás, szóelőhívás), piramismodulok (egy rövid mondat fokozatos, piramisszerű bővítése), szókincsmodulok (például ellentétek keresése, szógyűjtés, szavak jelentésének a meghatározása), lexikonmodulok (hibakeresés, mondatbővítés, mondatok befejezése stb.). A feladatok a már említett *Modulkönyvből* származnak. A fejlesztési terv különlegessége az, hogy a szerző heti és napi bontásban rendszerezi a feladatokat, és megadja, hogyan lehet az adott feladatot csoportban, mintegy játékként elvégezni. Például az óvodások a legelső napon macit dobhatnak egymásnak, és akinél a maci van, az ismétli az óvónő után a szót/mondatot. Emellett a feladatok leírásánál szereplő oldalszám alapján könnyen visszakereshető a *Modulkönyvben* is a feladathoz tartozó utasítás.

Az utolsó melléklet a fejlesztést végző óvónők és a tanítónő reflexióit tartalmazza. Mindhárman nagyon pozitívan reflektálnak az elvégzett gyakorlatokra.

Összegzőként elmondható, hogy Szántó Anna könyve hiánypótló, kitűnő munka. A beszédpercepció fejlesztés hatásának tudományos vizsgálata mellett pontos gyakorlati útmutatóul szolgál az óvodapedagógusoknak és a tanítóknak a fejlesztésre vonatkozóan. Elolvasását azonban nemcsak nekik ajánlom, hanem minden kisgyermeket nevelő szülőnek, fejlesztő pedagógusnak, tanárjelöltnek és a beszédpercepcióval foglalkozó kutatóknak. Közös felelősségünk, hogy minden kisgyermek számára lehetővé tegyük a képességeinek megfelelő iskolák elvégzését. Ehhez pedig az szükséges, hogy a rejtetten működő beszédpercepció folyamatait megismerjük, és ha elmaradást vagy zavart tapasztalunk, minél előbb megfelelő fejlesztésben részesítsük.

Irodalom

Imre Angéla – Gósy Mária 2007. *Beszédpercepció fejlesztő modulok*. Nikol Kkt. Budapest.

Bóna, Judit: The importance of speech perception development when entering school

Az írás szerzőjéről

Bóna Judit

egyetemi docens

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Fonetikai Tanszék, Budapest

bona.judit[kukac]btk.elte.hu